

MOĞOLCADA GRAMERLEŞEN BİR FİİL ÖRNEĞİ OLARAK BAYH*

Nilay ALTUNAY**

Öz: Bu çalışmada, Moğolcanın tarihi ve çağdaş dönem dillerinde işlevselliği yüksek ve yaygın bir kullanım alanına sahip olan bayh fiilinin gramerleşme süreçleri incelenmiştir. bayh fiili, kullanım sıklığı ve dilbilgisel işaretleyici görevleri bağlamındaki çeşitli kullanımlarıyla Moğolca içerisinde geniş bir kullanım alanına sahipken gramerleşme süreçleri ayrıntılı olarak betimlenmemiştir. Bu noktada Türkçedeki fiillerin yardımcı fiilleşme ve diğer dilbilgisel işaretleyiciler hâline gelmesiyle koşutluk gösteren gramerleşme süreçleri, bu diller arasındaki dil ilişkilerinin niteliğini açıklayıcı bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Dilde gramatikleşme süreçlerinin incelenmesi; semantik, morfo-mantıksal ve sentaktik bilgilerin dikkate alınmasını gerektiren oldukça karmaşık bir süreçtir. Bu noktada ekleşik fiil birliklerinin kuruluşundaki gramerleşme süreçlerinin bu iki dil özelinde koşut bir biçimde izlenip değerlendirilmesi, dil ilişkilerinin niteliğinin anlaşılmasında daha derin bir kavrayış sağlayacaktır. Bununla birlikte fiilin, Moğolcanın tarihi yazı dillerinden bugüne gramerlik işaretleyici statüsüne kaynaklık eden kavramsal altyapısı da ortaya konulmuştur. Çalışmaya konu olan bayh fiilinin gramerleşme süreçlerinin izlenmesinde örnek verilerin toplandığı kaynaklar, başta Moğolların Gizli Tarihi olmak üzere klasik ve çağdaş Moğolca yazı diline dair gramer kitaplarının yanı sıra incelenen dillerin sözlüklerinden elde edilen veriler ile çağdaş Moğol dillerinin internet tabanlı korpuslarıdır. Çalışmanın nihai hedefi, gramerleşme süreçlerinden geçerek dilbilgisel öğeler ya da işaretleyiciler statüsüne geçen fiillerin davranışlarını her iki dilde karşılaştırmalı olarak izleyebilmeye kaynaklık etmektir.

Anahtar kelimeler: Moğolca, gramerleşme, bayh yardımcı fiil, analitik fiil yapıları, Türkçe-Moğolca dil ilişkileri.

* Atıf Bilgisi / Citation: Altunay, N. (2025). Moğolcada Gramerleşen Bir Fiil Örneği Olarak *Bayh*. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (43), 185-200.

Geliş ve Kabul Tarihleri / Date of Arrival and Acceptance: 20.12.2024 - 22.01.2025

Bu makale Turnitin benzerlik programı ile kontrol edilmiştir. / The article was checked with Turnitin.

Yazarlar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadırlar / The authors provide the following information.

Araştırma ve Yayın Etiği / Research and Publication Ethics: Bu çalışmada Committee on Publication Ethics (COPE) kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur.

Yazarların Katkı Oranı / Authors' Contribution Rate: Bu makale tek yazarlıdır.

Açıklama / Explanation: Bu çalışma, 2025 yılında Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde Prof.Dr. Bülent GÜL danışmanlığında hazırlanan “Türkçede ve Moğolcada Fiil Birleşmeleri Tarihsel Karşılaştırmalı Bir İnceleme” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., E-posta: nilayaltunay@hacettepe.edu.tr, altunay.nly@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4094-9849.

The Grammaticalization of the Verb *Bayh* in Mongolian

Abstract: This study examines the grammaticalisation processes of the verb *bayh* which has a high level of functionality and widespread usage in both historical and contemporary languages of Mongolian. The study of grammaticalisation processes in a language is a very complex process that requires the consideration of semantic, morpho-logical and syntactic information. The parallel observation and evaluation of grammaticalisation processes in the formation of affixed verb unions in these two languages will provide a deeper understanding of the nature of language relations. While the verb has a wide usage area in Mongolian, with its frequency of use and various uses in the context of grammatical marker tasks, its grammaticalisation processes have not been described in detail. This paper taking into account how verbs in Turkish become auxiliary and other grammatical markers examines this grammaticalization process of the verb *bayh*. Moreover, the paper discusses the conceptual substructure of the verb, which is the source of the grammatical marker status of Mongolian from the historical written languages to the present. The data used presented was collected from various sources, including grammar books on classical and contemporary Mongolian written language, with a particular focus on The Secret History of the Mongols. Additional data was sourced from dictionaries of the languages under study and internet-based corpora of contemporary Mongolian languages.

Keywords: Mongolian, grammaticalization, the verb *bayh* auxiliary verbs, analytical verb constructions, linguistic relationships.

Giriş

Türkçede olduğu gibi Moğolcada da fiiller, anlama ve işleve yönelik değişkenlik gösteren karakterlere sahiptir. Sözlüksel birimler olarak kullanımda yer alan kimi fiiller, eş zamanlı olarak dilbilgisel görevler de üstlenirler. Anlam kayıplarına uğramalarıyla karakterize olan bu türden fiiller, art zamanlı bir gelişimin ürünleri olarak sözdizimsel yapılar içinde çeşitli işlevler üstlenerek görevli öğeleri de oluştururlar. Bu transformasyon yani anlam yüklü bağımsız bir sözlüksel birimin bağlı morfeimler hâlinde işlevsel bir öge karakterini kazanması ise desemantizasyon, kısalma, erozyon gibi çeşitli gramerleşme süreçlerinden geçmesiyle gerçekleşmektedir. Fiiller, çeşitli kip anlamlarını (varsayım, zorunluluk, niyet, imkân, yasaklama vb.) ifade edebilir. Dilbilgiselleşme sürecinin ilerleyen aşamasında, bazı çekim ekleri de fiil köklerinden ayrılmaz bir hâle gelerek, çok çeşitli kipsel anlamlar taşıyan parçacıklara evrilmiştir. Dilbilgiselleşme sonucu belirli fiillerden türetilen bu türden kelimeler, Moğol dillerinde de yaygındır.

Moğol dilleri, görünüş ve eylemsellik belirtenler de dahil olmak üzere Türkçeye benzer bir dizi yardımcı fiil içerir. Moğolca yardımcı fiillerin birçoğu etimolojik olarak Türkçedeki işlevsel karşılıklarıyla ilişkili değildir ancak Türkçede ve Moğolcada paralel anlamsal çağrışımlara sahip birkaç yardımcı fiil, benzer

anlamlara sahip sözcüksel fiillerden kaynaklanmaktadır (Wilkens ve Nugteren 2023, ss. 643-663). Bu nedenle fiiller, Moğolcanın tarihsel morfolojisinin anlaşılmasında önemli veriler sunabilecek bir sözcüksel ve dilbilgisel kategori durumundadır.

Analitik fiil yapılarının zenginliği, Türkçede olduğu gibi Moğol dillerinde de gözlenir. Bu durum Türkçe Moğolca dil ilişkilerinin niteliğini ortaya koymakta incelenmesi gereken belirleyici özelliklerden biri olarak gösterilebilir. Nitekim Johanson, kılınış işaretleyicilerinin ekleşik fiil birlikleri tekniğiyle oluşturulmasına dair Türkçe ile Moğolca açısından konuyu şöyle değerlendirir:

Birincil köke yakın kılınış ve bunun birleşmelerine diğer Altay dillerinden epeyce fazla sahip olduğu için Tunguz dilleri bilhassa en eski sayılmalıdır. Türkçede bu kılınışların çoğu oldukça erken kaybolmuş veya sözlükselleşme yoluyla üretkenliklerini yitirmiş olmalıdırlar. Böylece bir yığın kılınış, ekleşik fiil birlikleri tekniğiyle yenileme ihtiyacı ortaya çıkmış olmalıdır. Türkçe-Moğolca dil ilişkisi esnasında bu metot daha sonra Moğol dillerince de alınmış olmalıdır (2014, s. 134).

Anlaşıldığı üzere ekleşik fiil birlikleri, Türkçe ve Moğolca arasında transfer edilen bir sözdizimsel strateji birimleridir. Bu makalede bu fiil yapıları için değerlendirilen bir diğer yaklaşım ise (ortak) paylaşılan yapılaşmadır (shared constructionalization) – dil teması nedeniyle, genellikle coğrafi olarak birbirine yakın diller grubunda herhangi bir türden yeni bir biçim-anlam çiftinin benzer şekilde oluşturulmasıdır (Heine ve Kuteva, 2010).

Moğol dillerinde fiillerin gramerleşmesi ve görünüş zamansal işaretleyici konumları başta olmak üzere edat, bağlaç gibi dilbilgisel kategorilere evrilmesi ile ilgili monografik çalışmalar (Zikmundova, 2010, 2011, 2017; Liudmila, Shirnen, Nadezhda ve B. Badmatsyrenova 2020 vb.) mevcuttur. Ayrıca Hsiao (2013) Orta Moğolcadan Modern Moğolcaya dilbilgisel zaman sisteminin gelişimi üzerine incelemesinde Moğolca fiil paradigmalarının incelenmesinde, değişim süreçlerini şekillendiren iki temel ve birbirine karşıt görünen değişim için motivasyon yaratan güçten bahseder: Simetri ve ekonomi, değişim için önemli bir rol oynamaktadır: “Symmetry and economy are two opposing motivations for changes in Mongolian verbal paradigms” (s. 1075). Simetri, yapısal tamlık ve düzenlilik arayışındayken, ekonomi etkinlik ve basitlik hedefler. Bu iki ilkenin dinamik etkileşimi, fiil paradigmalarının değişim sürecini şekillendirmektedir. Moğolca sözdiziminde sentetikten analitiğe doğru gerçekleşen yapısal dönüşümü inceleyerek, zaman anlamını belirten görünüş eklerinin ortaya çıkışını ele alır. Moğolca tarihsel sözdiziminde bir “analitik-sentetik döngü” olduğunu ortaya koyar. Bu döngüyü de şu şekilde açıklar: Poppe (1955, ss. 260-261), Moğolcada tüm bildirme kip eklerinin fiilimsilerden ve sıfır biçimli bir “OLMAK” (BE) fiilinden türediğini iddia etmektedir. Ancak bu fiilimsilerin özgün anlamlarını ve kullanım şekillerini izlemek oldukça zordur.

Önceki araştırmalarında (Hsiao, 2007), isim fiil/zarf-fiillerin (converbs) ve “VAR OLMA” (EXIST) fiilinin kısaltılmış biçimlerinin de bildirme kip eklerinin olası kaynakları olduğunu göstermektedir. Bu biçimler, özgün anlamlarını kaybettiklerinde ve kaynaklarını yeniden yapılandırmak imkânsız hâle geldiğinde, bildirme kip ekleri olarak yeniden analiz edilmektedir. Bunun sonucunda dil daha sentetik bir yapıya (synthetic features) kavuşmaktadır. Eğer fiilimsi ekleri ve “VAR OLMA” fiili, bir bildirme kip ekinin işlevini üstlenirse, ilgili dil daha analitik bir özellik göstermektedir.

Bu durum, Moğolcanın tarihi söz diziminde bir “analitik-sentetik döngü” bulunduğunu ortaya koymaktadır. Moğolca, zamansal bir anlamın fiilimsilerden türeyen ekler ve bir kopula/“VAR OLMA” fiili aracılığıyla ifade edildiği durumda analitik özellikler sergilemektedir. Ancak, kopula/“VAR OLMA” fiili çıkarıldığında veya fiilimsi ekleri ve kopula/“VAR OLMA” fiili kısaltıldığında, bu kısaltılmış biçimler bildirme kip ekleri olarak yeniden analiz edilmektedir. Bu aşamada, sentetik özellikler kazanmaktadır (Hsiao, 2007, s. 1096) .

Gramerleşme olgusu bağlamında değerlendirmeye konu olan Çağdaş Moğolca biçimiyle bayh ^{ᠪᠠᠶᠢᠬᠡ} fiilinin de bu bağlamda Moğolca içerisindeki art zamanlı gelişim sürecinin izlenmesiyle Türkçenin ve Moğolcanın fiil kaynaklı gramerlik birim üretimlerindeki koşutluğunun ve/veya farklılıklarının ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bunun yanı sıra çalışmada, bayh ^{ᠪᠠᠶᠢᠬᠡ} fiilindeki gramerleşme sürecine kaynaklık eden özellikler de tartışılacaktır. Ancak, gramerleşme ve fiil gramerleşmesi konusunda art zamanlı incelemelerde mümkünse her bir gramerlik kategorinin (örn, Moğol dillerinde sürerlik/tekrar ifadesini işaretleyen yapıların gelişimi) ayrıca incelendiği derinlikli çalışmaların yapılmasıyla Moğol dillerinde gramerleşme olgusu tam anlamıyla anlaşılır ve bütünlüklü bir biçimde ortaya konabilecektir. Bu çalışmanın sınırlılıkları gözetilerek bayh fiili özelinde art zamanlı bir inceleme örneği ortaya koymak amaçlanmıştır. Sınırları dahilinde bu fiil özelinde fiil gramerleşmesinin ana hatları ortaya konulmaya ve genel bir bakış sunulmaya çalışılmıştır. Daha derinlikli araştırmalar, devam niteliğindeki sonraki çalışmalara bırakılmıştır.

1. Gramerleşme Olgusu ve Bayh Fiilinin Yardımcı Fiil Olarak İşlevsellik Alanı

Dilde gramatikleşme süreçlerinin incelenmesi, semantik, morfo-mantıksal ve sentaktik bilgilerin dikkate alınmasını gerektiren oldukça karmaşık bir süreçtir. Dilbilgisel örgütlenme süreci olarak görülür ve “makro süreç” yani anlamsal, morfosentaktik, fonetik vb. birçok farklı düzeyde işleyen birbirine bağlı bir dizi mikro süreci içine alır (Maysak, 2005, ss. 38-39) olgusu da sözcüklerin adlandırma ve hizmet işlevlerinin birleştiği noktada meydana gelen dilbilimsel süreçlerin dinamiklerini yansıtır. Lehmann (2024), dildeki bu iki kutupluluğu bütüncül ve çözümleyici yollar olarak adlandırır. Buna göre biçim (ifade) ile

anlam arasındaki bağlantı eşsiz ve düzensiz ise bu bir bütün olarak algılanır ve sözlüğe (zihin sözlüğüne) kaydedilir. Öte yandan biçim ve anlam arasındaki bu bağlantı düzenli ve öngörülebilir nitelikte bir düzenliliğe sahipse dilin gramerlik ögesi olma niteliğini kazanma yoluna girmektedir.

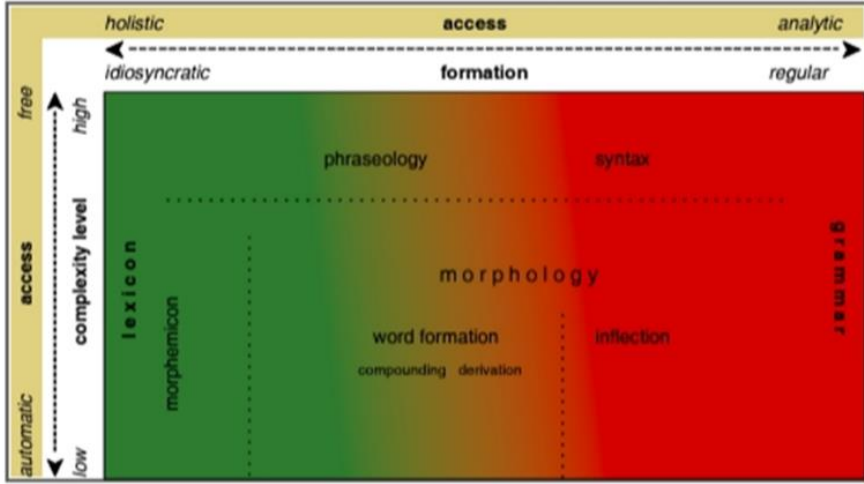

FIGURE 4 Structure of the significative system

Resim 1. (Lehmann, 2024, s. 16)

Sözcük yapımı aşamasında compounding yani ekleşik yapılarla oluşturulan sözcük üretimi, ara renkli bölümde hem sözlüksellik hem de gramerlik alanlara dahil görünmektedir. Bu çalışmada da Moğolcada bay(h) fiili ile oluşturulmuş fiil birliklerinin incelenmesi ve fiilin gramerleşme süreçleri üzerinde bu bağlı dizisel yapıların etkisinin gösterilmesi (bk. başlık 2) amaçlanmıştır.

Başlangıçta bağımsız bir sözlükselbirim olan fiiller de dilbilgisel süreçlerden geçerek yardımcı fiilleşme ve kılınış ile görünüş zaman işaretleyicileri başta olmak üzere çeşitli dilbilgisel işaretleyici statülerini kazanma yoluna girerler. Yine Lehmann (2015)'de fiillerin gramerleşme süreçleri şu şekilde yansıtılmıştır:

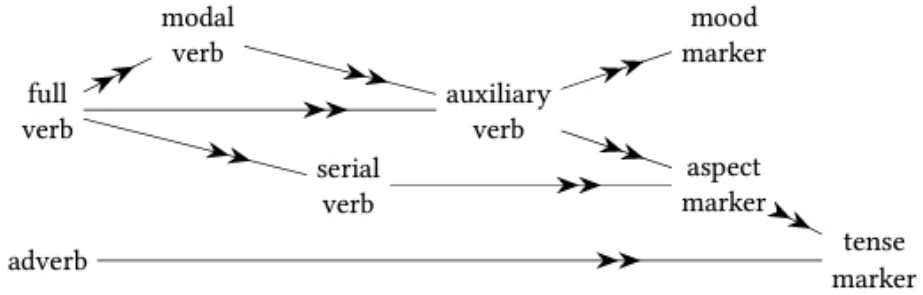

Figure 3.1: Some interrelated grammaticalization channels of verbal categories

Şekil 1. (Lehmann, 2015, s. 39)

Şekilde görülen başlangıçta bağımsız bir sözlüksel birim olarak konumlanan tam fiilin kılınış belirticisi, zaman-görünüş işaretleyicisi olma statüsüne evrimi ve daha ileri gramerleşme safhalarının bayh fiili açısından da bu çalışma sınırları içinde incelendiği kadarıyla tanıklandığını söylemek mümkündür. Tam fiillerin gramerleşme aşamalarında temel olarak dört mekanizma işlev görmektedir: i. anlam bilgisi (anlamsızlaşma), ii. biçim söz dizimi (kategorisizleşme), iii. biçim ses bilgisi (ekleşme) ve iv. ses bilgisi (erozyon) (Gökçe, 2013, s. 66).

<u>Alan</u>	<u>Başlangıç Noktası</u>	<u>Bitiş Noktası</u>
Anlam	Tam fiil anlamı	Gramatikal işlev
Söz dizimi	Yüksek derecede değişkenlik	Değişmez konum
Biçim bilgisi	Bağımsız sözcük [fiil]	Ekleşmiş fiil
Ses bilgisi	Tam biçim	İndirgenmiş biçim

Tam Fiillerin Gramerleşme Aşamaları (Gökçe, 2013, s. 67)

Genişleme ve anlam kaybının bir sonucu olarak, bir sonraki adımda fonolojik aşınma ana fiil formunu kısaltırken, anlam kaybı (desemanticization) konum belirten anlamı ortadan kaldırır. Eğer buna anlam denecekse, bu tür bir anlam, dilbilgisel biçimbirimlerin üstdil işlevi (metalinguistic function) olarak adlandırılmıştır: Dünyaya ilişkin bilgi vermekten ziyade, mesajı oluşturan ifadeler hakkında bilgi verdikleri söylenebilir (Lehmann, 2024, s. 8). Metin sıklığı ve işlev çeşitliliği de fiillerin gramerleşme eğilimlerini arttırmada başta gelen etkenlerden biridir.

Moğol dilbiliminde yardımcı fiiller konusunun da araştırmacılar açısından özellikle kılınış ve görünüş-zaman işaretleyicileri olma özellikleri bakımından incelendikleri görülmektedir. T. Pagva (1961), yardımcı fiilleri iki gruba ayırmıştır: Birincisi, bağımsız bir anlamı olmakla birlikte cümlede diğer kelimelerle birleşerek yardımcı fiil anlamını ifade eden fiiller (туслах үйл үг); ikincisi ise yalnızca yardımcı işlevi olan literatürdeki deyişiyle eksik fiiller (дутмаг үйл үг). Bu sınıflandırmayı detaylandırarak fiilleri, eylemin başlangıcını, devamını, sonunu ifade eden fiiller ile çeşitli dilbilgisel işaretleri ifade eden yardımcı fiiller olarak inceler. Bayh fiili de “olmak” anlamıyla çeşitli dilbilgisel ilişkileri ifade eden yardımcı fiil kategorisinde değerlendirilmiştir.

Byambasan (1987), kelimelerinin temel anlamlarıyla kullanılarak, cümlede ana fiilin kişi, sayı, zaman gibi dilbilgisel anlamlarını ifade eden ve türevsel biçimler oluşturan fiilleri yardımcı fiil olarak tanımlamıştır. Bu yardımcı fiiller aslında gerçek fiiller olup, bazı durumlarda yardımcı fiil işlevi görerek eylemin durumunun çok ince nüanslarını ifade ederler. Bu kelimeler arasında ‘bay-’ (olmak) ve ‘bol-’ (olmak) yardımcı işlevleriyle sıkça karşılaşılan fiillerdir ve bu iki fiil, birçok Moğol dilinde oldukça özgün bir yer tutar. Eksik fiil biçimleri (дутмаг үйл үг) de (bunlar, a ve bü- kökleriyle türetilmiş аху, ахуй, агсан, агч, амуй, ава, авай, ажуу, бүх, бүхий, булгээ biçimleridir) modern Moğolcada bağımsız olarak kullanılmaz ancak isim ve fiillere çeşitli işlevlerle yardımcı olurlar.

Çinggeltei (1992) ise Moğolcadaki bir grup fiilin bazen bağımsız anlamlarını kaybedip, başka kelimelere yardımcı anlamlar kattığını ve bunların yardımcı fiiller olarak adlandırıldığını belirtmiştir. Yardımcı fiiller, iki kategoriye ayrılabilir. Belirli fiil ve isimlere yardımcı olan yardımcı fiiller başlığı altında ‘bayh’ (olmak), ‘boloh’ (olmak) belirli fiil ve isimlere yardımcı olarak onları fiillerin çeşitli çekimlerine ve dilbilgisel anlamlarına dönüştürür. Ayrıca, yardımcı fiillerin genişletilmiş biçimleri ve kısaltılmış biçimlerinden de ayrıntılı olarak bahsedilmiştir. Yardımcı fiillerin genişletilmiş biçimlerini belirlerken, Moğolca fiillerin çekim biçimlerinin türlerine bakıldığında, eylemlerin geçmiş zaman biçimlerinin bazıları birbirine eklenmiş ya da genişletilmiş olduğu için bunlar genişletilmiş biçimler olarak adlandırılmaktadır. Yardımcı fiillerin kısaltılmış biçimleri, сан, юмсан, санжээ, юмсанжээ gibi biçimler, bazı yerel konuşmalarda, ağızlarda ve yazarların eserlerinde görülmektedir. Bu biçimlerin kökeni агсан, юм агсан, агсан ажээ, юм агсан ажээ gibi biçimlerden evrilmiş olsa da modern Moğolcada bu ‘a’ köküne sahip yardımcı fiiller temel olarak kullanılmaz hâle gelmiş ve bunun ifade ettiği anlam, ‘bay’ köküne sahip yardımcı fiillerle ifade edilmeye başlanmıştır. Modern Moğolcada юм байна, байжээ, байн vb. biçimleri tanıklanır.

Kullmann ve Tserenpil (2008) ise bayh fiilini yardımcı fiil (auxiliary verbs) başlığı altında değerlendirir. Fiilin görünüş zaman işaretleyicisi olma konumunun

yanı sıra kopulalaşması ve bazı durumlarda yazı dilinde sıfır biçimbirime evrilirken konuşma dilinde bu yapıların vurgu aracılığıyla yeniden cümle yüzeyine çıkarıldığına değinir. Bu gelişim evreleri, fiilin dilbilgiselleşme derecelerini göstermesi bakımından önemlidir.

Bu fiil yapıları, dillerdeki gramerlik biçimlerin evrim süreçlerinin incelenmesi için geniş malzeme sağlar. Moğol dillerinin her birinde konuşmanın farklı bölümleriyle ilgili olarak bu sürecin gelişimi, anlamsal ve dilbilgisel özelliklerinin bütünlük derecesine bağlı olan kendine özgü özelliklere sahip olabilir.

bayh fiili de Moğol dillerinde merkezî bir konuma sahiptir. Varoluş veya konum anlamlarının ötesinde, tarihsel metinler, bayh fiilinin süreklilik, devamlılık ve alışkanlık gibi görünüşsel anlamları ifade etmedeki rolünü de ortaya koyar. Bu çalışma kapsamında da tarihsel metin kaynağı olarak Moğolların Gizli Tarihi olarak bilinen Monggol-un niuča tobča'an Rachewiltz ile Haenisch'in çeviri yayınlarından seçilen metin örnekleri üzerinde bayh fiilinin kavramsal alanını ve dilbilgiselleşme sürecine giren özellikle yardımcı fiil rolünü inceleme yoluna gidilmiştir. Çağdaş Moğolca örnekler için de gramerler ve açık erişimi olan korpuslar tercih edilmiştir. Gramerleşme süreçlerinin incelenmesinde Lehmann (2015, 2024) temel alınmıştır.

Bayh fiili, bileşik yüklemlerde yardımcı birleşen olarak görev yapar ve aynı zamanda bağlaçlar gibi konuşmanın hizmet bölümleri sisteminde işlev görür. Çalışmanın amacı bayh fiili örneğinde Moğol dillerinde fiillerin gramatikleşme yollarını tanımlamak ve Türkçedeki karşılık gelen süreçleri takip edebilmeye kaynaklık etmektir.

2. Klasik Moğolcada bayh Fiilinin Semantik ve İşlevsel Alanı ile Gramerleşme Eğilimleri

Bu bölümde MGT'de bayyi- biçimiyle metinde sıklıkla geçen fiilin semantik ve dilbilgisel kategorilerdeki durumu metinden örneklerle incelenecek ve dilbilgiselleşme süreçleri tanımlanmaya çalışılacaktır.

MGT'de a-, bü-/bayi-/bai-, bol- gibi varoluşsal fiillerin, belirtilen çerçevede anlamsal/bilişsel bir perspektiften neden destekleyici olay imgeleri veya arka plan atıfsal olay yapıları oluşturduğunu söylemek mümkündür (Enkhmaa, 2018, s. 263) Oluş fiilleri veya varoluşsal fiiller (existential verbs) fiil öbeğini destekler veya yardımcı fiil niteliğinde cümlelerin sonunda yer alırlar. Bitimsiz yan cümleler oluşturmakta, burada bir bağlayıcı işlevini yüklenmekte olduğunu ve bu yapının, ana cümlelerin fiilleri incelendiğinde, olay hakkında bazı bilgiler sunduğunu görmekteyiz. a ve bü gibi diğer varoluşsal fiiller gibi bayi- özne ile mekan arasındaki temel şematizasyonu, bağlantıyı kuran özelliktedir (S/LOC). Ana fiil olan bayyi- ile niteleyici fiilin (modifying verb) zarf-fiil olarak dönüştürülmesi

durumunda, Özne (S) ile daha mekânsal/zamansal bir ilişki kurulur. Bu, aslında bayyi- fiilinin ‘bir yerde bulunmak’ temel anlamıyla açıklanabilir.

Bayyi- fiilinin, kendisinden önce gelen ve niteleyici bir fiille (modifying verb) oluşturduğu fiil öbeği (VP) yapılarının neden dilbilgisel açıdan daha az tercih edilen bir model oluşturduğu, ana fiil bayyi-'nin şematik ilişkisel yapısı ve anlambilimsel özellikleri bağlamında ele alınabilir. Bayyi-, Türkçe ve diğer dillerdeki varlık fiilleri kategorisinde yer alan a- ve bü- gibi fiillerle ortak bir işlevsel temele sahiptir. Bu fiiller, dinamik olmayan bir yapıya sahip olmalarıyla dikkat çeker ve temel olarak özne/yer (S/LOC) ilişkisini ifade eden şematik bir yapı sergiler.

Bayyi-'nin işlevi, bir eylemsel örneği (Event Instance, EI), konumsal bir referans çerçevesinde yapılandırarak, bir yön veya yol-yerellik ilişkisini S/LOC referanslı bir olaya dönüştürmekle ilgilidir. Bu bağlamda, bayyi-, dinamik bir eylem gerçekleştiren bir fiilden ziyade, bir durumun veya varlık halinin sürekliliğini, konumunu veya ilişkisini ifade eden bir “varlık belirleyici” olarak işlev görür. Bu temel özellik, bayyi- fiilinin diğer niteleyici fiillerle (modifying verbs) birleşerek neden sınırlı bir şekilde kullanıldığını açıklamaya yardımcı olabilir.

Varoluşsal fiillerin bu özelliği, onların anlamsal alanını yerel ve zamansal referanslarla sınırlandırırken, eşzamanlı olarak dilbilgisel yapı içerisindeki modifikasyon işlevlerini de şekillendirir. Bayyi-, diğer niteleyici fiillerle birleştiğinde, bu fiillerin semantik ağırlığı, bayyi-'nin kendine özgü statik ve yerel ilişkisel yapısıyla çatışabilir. Sonuç olarak, bu tür birleşimlerin dilsel kullanımda daha az tercih edilmesine neden olur.

Bu bağlamda, bayyi- fiilinin anlamsal özellikleri, onun dilbilgisel ve anlambilimsel işlevlerini hem sınırlayan hem de belirleyen bir temel sunar. Bayyi-, dilin sistematik yapısında dinamik ve statik kategoriler arasındaki ilişkilerin analizine olanak sağlayan özgün bir örnek teşkil eder. Bu nedenle, bayyi-'nin VP yapılarındaki sınırlı kullanımı, yalnızca dilbilgisel tercihlerle değil, aynı zamanda bu fiilin şematik ilişkisel özellikleriyle de doğrudan bağlantılıdır (Enkhmaa, 2018, s. 192).

Bayyi-'nin baş fiil olarak yer aldığı tüm fiil öbeği (VP) yapısı, ardındaki isim öbeğine (NP) atıfta bulunan nitelendirici bir işlev üstlenmektedir. Bu tür yapılarda bayyi-, yalnızca bir fiisel bağlayıcı olarak değil, aynı zamanda ilgili isim öbeğini belirten, niteleyen veya ona bağlamsal bilgi sağlayan bir düzenleyici olarak işlev görür. Bu nitelendirici işlev, fiil öbeğinin cümle yapısı içinde tanımlayıcı veya açıklayıcı bir bileşen olarak hareket etmesine olanak tanır.

Bayyi-'nin ifade ettiği ilişkisel ya da yer bildiren durumu isim öbeğine atfetmesiyle bu yapı doğrudan bir bağımlılık ilişkisi kurar ve isim öbeği, anlam özelliklerini fiil öbeğinden devralır. Bu tür bir ilişki, özellikle bayyi-'nin durağan

olmayan, ilişkisel ve yer belirten işlevsel özelliklerini sürdürdüğü durumlarda görülmektedir. Dolayısıyla, bu nitelendirici işlev, bayyi-'nin hem fiil öbeğini yöneten bir fiil hem de isim öbeğiyle etkileşimde bulunan bir düzenleyici olarak çift yönlü rolünü vurgular ve onun varoluşsal ve ilişkisel cümlelerin sentaktik yapısındaki merkezi rolünü ortaya koyar (Enkhmaa, 2018, s. 194).

SHM § 229

kebte-'ül söni ordo horçin gebte-jü e'üten daru-ju bayi-qa-t kebte-'ül daru-ju bayi-qa-t “kapıyı koruyarak nöbet tutan gece bekçileri...”

Tıpkı varlık bildiren diğer fiiller gibi bayyi- fiili, modifikasyon amacıyla kullanılan diğer fiillerle birleşerek, daha özel anlamlar oluşturabilir ve böylece dilbilgisel yapıyı güçlendirebilir. Bu tür bir entegre olma süreci, yalnızca dilbilgisel bir entegrasyon değil, aynı zamanda dilin semantik alanındaki daha derin bir işlevsel bağlantının da göstergesidir (Enkhmaa, 2018, s. 191).

SHM § 171

Çinggis qa'an-u emün-e jasa-ju bayyi-bai

Jürçedei ve Quyardar, Uru'ut ve Mangqud [orduları] ile birlikte, Çinggis Kağan'ın önünde savaş düzenini almışlardı.

Fiilin metinde sıklıkla seri fiil yapılarında kullanıldığı da görülmektedir. Özerkliğini kaybederek sıklıkla dizisel yapılanmalarda görev alan bir fiile evrilmiştir.

SHM § 196

tere güre'en-dür-iyen bayyi-n yada-ju gödöl-jü tuta'a-ju qar-çu ot-ba (Enkhmaa, 2018, s. 171).

“O kampta durmaya dayanamayarak, oradan ayrılp kaçarak uzaklaştı ve gitti”.

Bu türden fiil serilerinde (serialization of verbs) iki ana türden fiil öbeği (VP) tanıklanır. İlk tür, ana fiilin yaşamak, var olmak, bulunmak ve dinamik bir varoluşsal anlamı ifade eden olmak (become) fiil kategorisinden oluştuğu yapılarıdır. İkincisi ise ana fiilin hareket fiilleri gibi diğer fiil kategorilerinden seçildiği yapılarıdır (Enkhmaa, 2018, s. 169).

MGT'de fiilin kopulalaşma sürecindeki semantik gelişimi şu şekilde izlenmektedir:

bay- “be”, bayi- “be, stand”, bayyi- “battle be fight stay stand” bayyildu- “battle fight” . The copula bayi- (< ‘exist, be located’ < ‘stop + stand’) (Enkhmaa, 2018, s. 265).

Burada fiilin metinde ‘karşı karşıya durmak, gelmek’ anlamlarından bayyildu-biçimiyle savaşmak anlamına geliştiği görülür. Özellikle metaforik bağlamlarda

ve metin sıklığı açısından yüksek sayıda kullanıma sahip dil birimlerinin gramerleşme süreçlerine girmelerinin daha olası olduğu gramerleşme ilkeleri açısından bilinen bir gerçekliktir. Burada da bağımsız bir sözcüksel kategori olarak işlev gören ana fiil, zamanla dilbilgisel bir birim olan kopula işlevine genişleyerek önemli bir değişim süreci geçirmiştir. Bu dönüşüm, düşük derecede dilbilgisel bir işlevden daha yüksek derecede dilbilgisel bir konuma doğru tek yönlü ve kademeli bir süreçle gerçekleşmiştir. İlgili fiil, isim cümlelerinde özne ile yüklem arasındaki ilişkiyi kurarak kopula işlevini üstlenmiş ve bu süreçte kategorisizleşme (dekategorizasyon) yaşamıştır. Kategorisizleşme süreci, fiilin dilbilgisel sistemdeki yerini yeniden tanımlamış ve kopula işlevini daha belirgin hale getirmiştir.

Fiilin yardımcı fiil olarak işlev görmesi, dilbilgisel kategori içerisindeki konumunu güçlendirmiş ve kopula işlevine doğru olan dönüşümünü hızlandırmıştır. Bu işlevsel genişleme, yalnızca fiilin anlam ve kullanımında değil, aynı zamanda dilbilgisel yapıdaki rolünde de önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu süreç, fiilin yalnızca bir eylemi ifade etmekten öte, cümledeki özne ve yüklem arasındaki bağı kuran bir kopula işaretleyicisi olarak yeniden işlevselleştirdiğini göstermektedir.

3. Çağdaş Moğolcada Bayh Fiilinin Semantik ve İşlevsel Alanı ile Gramerleşme Eğilimleri

Kullmann ve Tserenpil ise fiili, yardımcı fiil (auxiliary verbs) başlığı altında değerlendirir (2008, s. 192). Fiilin görünüş zaman işaretleyicisi olma konumunun yanı sıra kopulalaşması ve bazı durumlarda yazı dilinde sıfır biçimbirime evrilirken konuşma dilinde bu yapıların vurgu aracılığıyla yeniden cümle yüzeyine çıkarıldığına değinir. Bu gelişim evreleri, fiilin dilbilgiselleşme derecelerini göstermesi bakımından önemlidir. Bağımsız bir fiil konumundan bağımlı bir birim olan kopula konumuna geliştiği dilbilgiselleşme sürecinde fiil özerklik seviyesini kaybetmiş, dilbilgisellik derecesi artmıştır.

Genellikle geçmiş zaman ifadesinde kullanıldığı nadiren gelecek zaman için kullanıldığını belirtir. Ancak, bazı durumlarda, örneğin, anlatılan gerçek sadece geçici ise veya anlatılan gerçek yeni öğrenilmişse böyle bir şimdiki zaman kopulasına ihtiyaç duyulur (Kullmann ve Tserenpil, 2008, s. 194).

Yine geçmişteki alışkanlık haline gelmiş eylemlerin ifadesinde -даг + бай- yapısı kullanılır:

Би Монголд байхдаа цагаан сар тэмдэглэдэг байлаа

When I was in Mongolia, I used to celebrate the New Year

Ben Moğolistandayken yeni yılı kutlardım (s. 196)

Özne + ...тай бай-” yapısı, sahiplik ifadesinde kullanılır. Genellikle geçmiş zaman yapısıyla kullanılır. Belirsiz şimdiki zamanı ifade etmek için, “-тай” son

eki yeterince “sahip olma” anlamını ifade ettiğinden “байна” yardımcı fiili çıkarılmıştır. Ancak bir şeye geçici olarak sahip olunduğunu vurgulamak için “байна” söylenerek bu anlam ifade edilmektedir (Kullmann ve Tserenpil, 2008, s. 196). Bu noktada fiilin “olmak, bulunmak” kök anlamının geçicilik ifade eden ara bir semantiğe doğru evrilerek desemantizasyon aşamasına ilerlemekte olduğu söylenebilir.

Eğer bayh bir cümleinin sonunda kullanılırsa, ifadenin bir varsayım olduğunu gösterir. Dolayısıyla bu kip, en iyi ‘muhtemelen’ (probably) veya ‘büyük olasılıkla’ (most likely) olarak çevrilir. Çoğu zaman, bu cümleler gelecek zamanda kurulur. Daha önceki bölümde (Hsiao, 2013) “VAR OLMA” (EXIST) fiillerinin kısaltılmış biçimlerinin de bildirme kip eklerinin olası kaynakları olduğu açıklanmıştı. Bu biçimler, özgün anlamlarını kaybettiklerinde ve kaynaklarını yeniden yapılandırmak imkânsız hale geldiğinde, bildirme kip ekleri olarak yeniden analiz edilmektedir. Burada da desemantizasyon sürecinden geçen fiilin anlamsızlaşarak tek yönlü bir gramerleşme süreciyle kiplik işaretleyicisi konumuna gelmesi söz konusudur.

Yine fiilin kılınış ve görünüş zaman işaretleyicisi olarak gramerleşmesi sürecinde birlikte sözdizimine dahil olduğu fiiller değerlendirilmelidir. Namsrai (2015) “olmak” yardımcı fiilinin tüm ana fiillerle birleştirilerek süreklilik anlamının ortaya çıkarıldığına işaret eder. Önceki eylemin anlamına bağlı olarak bir eylemin sürekli olarak mı gerçekleştirileceği ya da birçok kez mi tekrarlanacağı ayırt edilebilir. Örn. үзэж bayh, ярьсаар bayh, хараад bayh (s. 145). Bu aşamada üzerinde durulan bayh fiilinin tüm ana fiillerle (hareket, algı, konuşma fiileri gibi çeşitli kategorilerden fiiller) birleştirilebilir konumda olması da fiilin gramerleşme eğilimini arttırmaktadır.

Yine Buryat dilinde bayh fiilinin zaman işaretleyicisi olarak çeşitli formlarına diğer Moğol dillerinde ve konuşma dillerinde rastlanmaktadır. Geçmiş zaman fiil formu V-bA, halk hikâyeleri gibi anlatıma dayalı dilde yer bulabilir, ancak günlük konuşmalarda nadir görülür. Bununla birlikte, anadili konuşurları, bai-g-aa'nın bai-ba [be-PST] [ol-GZ] ile değiştirilebileceğini belirtmektedir (Yamakoshi, 2016, ss. 39-40) Yine geçmiş zaman bildirmesinin biri ekle diğeri analitik fiil yapısıyla işaretlendiği ve bu yapılar arasında işlevsel, sözdizimsel bir nöbetleşmenin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Gramerleşme derecesinde -bA biçimiyle ses erozyonuna uğrayarak geçmiş zaman eki konumuna gelen bai fiilinin bai-g-aa yapısında yardımcı fiil olarak bitmemişlik zarf-fiiliyle birlikte zaman bildirme kuruluşunda görev aldığı görülmektedir.

Khabtagaeva, “Remarks on Some Compound Verbs in Khalkha Mongolian” başlıklı çalışmasında Halha Moğolcasında özel bir yapıya ve kullanıma sahip birleşik fiilleri incelemektedir. Burada şimdiki ve geçmiş zamanlardaki sürerlik ifadesinin bai “to be” fiiliyle kuruluşuna örnek verir (2023, s. 270).

borō exle-xe-d bi unta-ŋ bai-san

Yağmur yağmaya başladığında ben uyuyordum.

Buradaki ǰ (imperfective) zarf-fiili ile bağlanarak birleşik oluşturan fiilin dilbilgiselleşme seviyesi açısından yine özerkliğini yitirdiği ve bir durumun, halin içinde olma semantiği dolayısıyla geçmiş zamandaki sürerlik işaretleyicisi konumuna geçtiği söylenebilir.

Yine aşağıdaki örnek sözcük yapısında olduğu gibi fiilin soru sözleri ile kalıplaşarak belirli anlamları ifade eden ve cümlelerin sonunda vurgulayıcı parçalar olarak görev yapan birimlere evrildiği de belirlenmiştir.

-юм байна

Bu iki kelime birlikte şaşkınlığı ifade eder. Kişi daha önce bilmediği bir şeyi öğrenir. Konuşma dilinde “лээ” parçacığı dikkatsiz bir tutumu ifade etmek için eklenir (Kullmann ve Tserenpil, 2008, s. 203). Burada ise fiilin artık gramerleşme derecesinin ilerlediği ve klitikleşmeye doğru evrildiği söylenebilir.

Sonuç

Çalışma kapsamında yapılan incelemede bayh fiilinin geniş bir anlam ve kullanım çeşitliliğine sahip olduğu gözlemlenmiştir. Buna göre bayh, Moğolcanın tarihi ve çağdaş dönemlerinde son derece yüksek metin sıklığına sahip fiillerden biridir ve bu durum, dilbilgiselleşen yapılarında çok fazla çeşitlenmeye sahip olmasının ana nedenlerindendir.

Sonraki aşamada, fiilin tam yer belirleyici (lokatif) anlamının kademeli olarak azaldığı gözlemlenir. Bu süreçte, başlangıçta fiilin taşıdığı, belirli bir yer veya konumda bulunmayı ifade eden anlam, giderek daha soyut bir hale gelir ve belli yapılarda kısmen korunsada desemantizasyonu ile gramerlik işaretleyici olma statüsünü kazanır. Özellikle de hemen her ana fiile eklenebilmesi, bu anlam kaybının belirgin göstergesidir.

Değişim bağlamında fiil, bağımsız bir argüman olarak özerkliğini kaybeder ve ilişkili olduğu fiilin ayrılmaz bir parçası haline gelir. Bu dönüşüm, fiil ile özne arasındaki dinamik ilişkiyi vurgular ve fiilin bağımsız bir eylem olmaktan çıkarak daha bütünlüşmüş bir sürecin bir parçası haline gelişini gösterir.

Bir sonraki aşamada bayh ile kurulan fiil zamanı yapılarının zamanla gelenekselleştiği, geniş bir biçimde kullanılmaya başlandığı ve standart bir kullanım biçimi olarak dile yerleştiği görülmektedir. Bu tür bir yayılma, gramatikalizasyonun bir aşaması olarak kabul edilebilir çünkü bayh ile kurulan yapıların zamanla daha sistematik ve dilbilgisel bir işlev kazanarak dilin diğer öğeleriyle daha sıkı bir entegrasyon içinde yer aldığı tanıklanmaktadır.

Fiilin üzerine zarf-fiil ekinin gelmesiyle oluşturulmuş bağlaç türleri de bulunur ve bu bağlaçlaşmış yapılar, bir sözcük grubuna ait unsurları bağlamada ya da

birleşik cümlelerde cümleleri bağlamada birleştirici bir işlevde kullanılmıştır. Tüm bu gramerleşme süreçlerinde fiilin özerklik seviyesi kaybolurken dilbilgisellik derecesi artmıştır.

Çalışma içerisinde sıfır biçimbirime kadar gelişim gösteren bayh fiilinin konuşma dilinde vurguyla yüzey yapıya yansıtılmasına da dikkat çekilmişti. Bu evre, Moğolca fiillerin dilbilgiselleşme eğilimleri doğrultusunda davranışsal görünümleri açısından dikkat çekici özelliktedir.

Son noktada bayh fiilinin tarihsel gelişimi içerisinde baştan itibaren yardımcı fiil statüsü kazanarak son noktada sıfır birime evrilerek konuşmada vurguyla yüzey yapıya çıkabildiği noktaya kadar gramerleşme aşamalarının hemen hepsinden geçtiği tespit edilmiştir. Ancak fiilin ana fiil olarak kullanımı ile ileri derecede ve ara derecelerde gramerleşen kullanımlarının hemen her dönemde bir arada dilde bulunması, art ve eş zamanlı gelişim safhalarının tanımlanması için özellikle geniş bir inceleme alanı oluşturur.

Türkçe ve Moğolca arasında bölgesel analogi yoluyla transfer edilen bir sözdizimsel strateji birimi olarak değerlendirilen bu ekleşik fiil birlikleri ve unsurlarının daha kapsamlı ve karşılaştırmalı analizlerinin yapılmasının dil ilişkilerinin niteliğinin değerlendirilmesinde kullanılabilecek bir araç olabileceği düşünülmektedir.

Kısaltmalar

- MGT: Moğolların Gizli Tarihi
MM: Modern Mongolian: A Course Book
SHM: Secret History of Mongols

Kaynakça

- Bergs, A. ve Diewald, G. (Ed.). (2008). *Constructions and Language Change*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Bittigau, K. R. (2003). *Mongolische Grammatik. Entwurf einer Funktionalen Grammatik (FG) des modernen, literarischen Chalchamongolischen*. (Tunguso Sibirica, 11). Wiesbaden: Harrassowitz.
- Бямбасан, П (1987). Орчин цагийн монгол хэлний үгзүйн байгуулалт, Улаанбаатар, тал.84.
- Bybee, J. (2003). *Mechanisms of Change in Grammaticization: The Role of Frequency*. J. Brian ve R. Janda (Ed.), *The Handbook of Historical Linguistics* içinde (ss. 602-623). Oxford: Blackwell.
- Bybee, J. ve Torres Cacoullos, R. (2009). *The Role of Prefabs in Grammaticization*. R. Corrigana vd. (Ed.), *Formulaic Language* içinde (ss. 187-217). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Činggeltei S. H. (1992). *Odu üy-e-yin mongyul kelen-ü jüi*, ÖMAKQ, Köke qota, tal-a.352.

- Сун Бёнгу. (2011). Орчин цагийн монгол хэлний туслах үйл үгийн судалгаа, Нэг сэдэвт зохиол, Улаанбаатар.
- de Rachewiltz, I. (2004). *The Secret History of the Mongols: A Mongolian Epic Chronicle of the Thirteenth Century*. Leiden and Boston: Brill.
- Enkhmaa, N. (2018). *A Cognitive Approach to Event Structures in Middle Mongolian Based on the Corpus "The Secret History of the Mongols"* (Doktora Tezi). Ludwig-Maximilians-Universität München.
- Ersoy, F. (2021). *Moğol Dili Grameri*. Ankara: TDK.
- Gökçe, F. (2013). *Gramerleşme Teorisi ve Türkçede Fiil Birleşmeleri*. Ankara: TKAE.
- Heine, B. (1993). *Auxiliaries, Cognitive Forces, and Grammaticalization*. New York: Oxford University Press.
- Heine, B. (2002). On the role of Context in Grammaticalization. I. Wischer ve G. Diewald (Eds.), *New Reflections on Grammaticalization içinde* (ss. 83-102). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Himmelmann, N. (2004). Lexicalization and Grammaticalization: Opposite or Orthogonal? W. Bisang vd. (Ed.), *What Makes Grammaticalization - A Look from its Fringes and Its Components içinde* (ss. 19-40). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Hopper, P. ve Traugott, E. (2003). *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press (1993).
- Janhunen, J. (Ed.) (2005) *The Mongolic Languages*. London, New York: Routledge.
- Johanson, L. (2004). *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*. Ankara: TDK.
- Kempf, B. (2009). *Verb Formation in the Secret History of the Mongols* (Doktora Tezi). Szegedi Tudományegyetem. Szeged.
- Kempf, B. (2013). *Studies in Mongolic Historical Morphology. Verb Formation in the Secret History of the Mongols (Turcologica 95)*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Khabtagaeva, B. (2023). Remarks on Some Compound Verbs in Khalkha Mongolian. A. Robinson, K. Arık, E. Köchümkulova ve J. Washington (Ed.), *Heritage and Identity in the Turkic World: Contemporary Scholarship in Memory of İlse Laude-Cirtautas (1926-2019) içinde* (ss. 267-282). Berlin, Boston: De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110720228-016>
- Krylov, S. (2018). Categorially and Semantically Structured Basic Mongolian Lexemes: Grammatical Classes of Word Forms (a Quantitative Perspective). *Mongolian Studies*, 10(1), 179-218. (In Russ.) <https://doi.org/10.22162/2500-1523-2018-12-179-218>.
- Kullmann, R. ve Tserenpil, D.Y. (2008). *Mongolian Grammar*. Ulaanbaatar.
- Kuteva, T. (2001). *Auxiliation. An Enquiry into the Nature of Grammaticalization*. Oxford University Press: Oxford.
- Lehmann, C. (2015). *Thoughts on Grammaticalization*. 3rd edition (Classics in Linguistics 1). Berlin: Language Science Press.
- Lehmann, C. (2024). *Ten Lectures on Grammaticalization*. Leiden, Boston: BRILL.
- Lidzhieva, L. A., Shirnen, Ts. ve Badmatsyrenova, N. B. (2020). The Verb болох / болохо / болха / болх ‘Become, Make; Be’ in Mongolic Languages: Some Ways of Grammaticalization Revisited. *Oriental Studies*, 13(6), 1677-1691. (In Russ.). DOI: 10.22162/2619-0990-2020-52-61677-1691.

- Namsrai, G. (2015). ОРЧИН ЦАГИЙН МОНГОЛ ТҮРЭГ ХЭЛНИЙ ҮЙЛ ҮГИЙН БАЙДЛЫН АЙН ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГАА Хэл шинжлэлийн ухааны доктор(Ph.D)-ын зэрэг горилсон нэг сэдэвт зохиол Улаанбаатар.
- Пагва, Т. (2008). Орчин цагийн монгол утга зохиолын хэлний туслах ба дутмаг үйл үг, Вспомогательные, или служебные, глаголы в современном монгольском литературном языке, 1961, 2 дахь хэвлэл, Улаанбаатар.
- Rinçine, A.R. (1947). *Kratkiy mongol'sko-russkiy slovar'*. Mongol-oros товч тол'биçig. *Mongol oros tobçi / Краткий монгольско-русский словарь. Монгол-орос товч толь. Mongol oros tobçi toli. Moskva: Ogiz.*
- Robbeets, M. ve Cuycens, H. (Ed.). *Shared Grammaticalization*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Rybatzki, V. (2005). *Middle Mongol*, J. Janhunen (Ed.), *The Mongolic Languages* içinde (ss. 57-82). London, New York: Routledge.
- Sanjeev, G. D., Orlovskaya, M. N. ve Şevernina, Z. V. (2015). *Etimologicheskii slovar' mongol'skih yazıkov (C. 1) (Этимологический словарь монгольских языков)*. Moskva: IOS RAS.
- Street, J. (2013). *Street's Text of the Secret History of the Mongols*. SH-24UP.pdf.
- Тодаева, Б. Х. (1951). *Грамматика современного монгольского языка, -Фонетика и морфология*. Москва.
- Traugott, E. ve Dasher, R. (2002). *Regularity in Semantic Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Trousdale, G. (2014). *On the Relationship Between Grammaticalization and Constructionalization*. *Folia Linguistica*, 48(2), 557-577.
- Tsevel, Ya. (1966). *Mongol Helnii Tovç Tailbar Toli (Монгол Хэлний Товч Тайлбар Толь)*. Ulaanbaatar: Ulsın Hevleliin Hereg Erhlel Horoo.
- Wilkens, J. ve Nugteren, H. (2023). *Grammaticalisation and lexicalisation of the Old Turkic verb ur-*. Ö. Ayazlı, T. Karaayak ve U. Uzunkaya (Ed.), *Doğumunun 60. Yılında Mehmet Ölmez Armağanı Bilge Biliglig Bahşı Bitigi* içinde (ss. 643-663). Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- Yamakoshi, Y. (2016). *Predicative Non-past Participles in the Secret History of the Mongols*. *Altai Hakpo*, 26. ss. 85-101. The Altaic Society of Korea.

Çevrimiçi Kaynaklar

- Buryat National Corpus. Available at: <http://webcorpora.net/BuryatCorpus>
- Mongolian Corpus (web-corpora.net)
- National Corpus of the Kalmyk Language. Available at: <http://kalmcorpora.ru>